

Ніна Свистун,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка;

Юлія Вийванко,
студентка факультету філології і журналістики,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ТИПІВ ПІДРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ)

Постановка проблеми. Дослідження синтаксичної будови мови, зокрема словосполучень як базових одиниць синтаксису, є важливим аспектом лінгвістичних студій. Особливу увагу привертає підрядний зв'язок, що є одним із основних механізмів формування семантико-синтаксичної цілісності словосполучень та відображає ієрархічні відношення між їхніми компонентами.

Українська та польська мови є спорідненими слов'янськими мовами й демонструють як спільні риси у своїй граматичній системі, так і низку суттєвих відмінностей. У контексті дослідження підрядного зв'язку в словосполученнях ці подібності та розбіжності можуть проявлятися у способах його формального вираження, у типах залежності між головним і залежним словом, а також у спектрі семантичних відношень, що ними передаються.

Аналіз досліджень проблеми. Зіставне дослідження граматичних систем української та польської мов має певну наукову традицію. Так, на рівні синтаксису вагомий внесок зроблено у працях І. Кононенко, А. Кравчук, М. Зелінської, Н. Місяць, Р. Мразека, О. Воробця, Н. Щербій та ін.

Метою дослідження є виявлення, опис та зіставлення основних типів підрядного зв'язку, що функціонують у словосполученнях української та польської мов, для встановлення їхніх типологічних подібностей та специфічних відмінностей.

Завдання дослідження: виокремити та класифікувати основні структурні моделі словосполучень із підрядним зв'язком, що функціонують в українській та польській мовах; зіставити типи взаємозв'язку між головним і залежним компонентами у словосполученнях з підрядним зв'язком.

Виклад основного матеріалу. Виникнення словосполучень тісно пов'язане з еволюцією людського мислення. З поглибленням здатності людини до аналізу світу сприйняття дійсності стало більш диференційованим, що призвело до усвідомлення смислових зв'язків між словами як відображення взаємодії між об'єктами, явищами зовнішнього світу та внутрішніми переживаннями [3, с. 21].

О. Волох визначає словосполучення як синтаксично та семантично цілісну одиницю, утворену сполученням лексем відповідно до мовних правил. Дослідник стверджує, що компоненти словосполучення об'єднані змістовно, проте мають різний граматичний статус: одне слово є головним, а інше – залежним [1, с. 190].

У польському мовознавстві поширена тенденція не розглядати словосполучення як окрему мовну одиницю, і багато лінгвістів відмовляються від цього терміна. Однак, існує протилежна думка, зокрема З. Клеменевича, який стверджував, що елементи словосполучення об'єднуються в нову, складнішу синтаксичну єдність, значення якої є відмінним і ширшим за значення окремих компонентів. У польській лінгвістиці на противагу реченню використовується поняття «grupa składniowa» [7, с. 11-12].

Для словосполучень в українській та польській мовах характерні три основні типи зв'язку: узгодження (*весняний ранок* – *wiosenny poranek*), керування (*купити книгу* – *kupić książkę*) та прилягання (*говорити тихо* – *mówić cicho*). Порівняльний аналіз структури словосполучень в обох мовах демонструє як спільні, так і відмінні риси, що проявляються в усіх видах підрядного зв'язку. Варто зазначити, що польським словосполученням властива категорія персональності, яка не є характерною для українських [5, с. 569].

Узгодження (Związek zgody) – це тип підрядного синтаксичного зв'язку, що характеризується формальною залежністю пояснювального слова

від головного, де залежне слово приймає ті ж граматичні форми (рід, число, відмінок), що й головне слово [1, с. 36]. Наприклад: *теплий вечір* // *ciepły wieczór*, *моя книга* // *moja książka*, *перший урок* // *pierwsza lekcja*, *зварене яйце* // *ugotowane jajko*.

Однією з ключових відмінностей між українською та польською мовами в контексті узгодження є підхід до роду у формах множини, що стосується неповного узгодження. Наприклад, в українській мові прикметники в називному відмінку множини мають закінчення *-i* (*-i*), як-от: *сині олівці*, *сині спідниці*, *сині озера*. Натомість для польської мови характерне чітке розрізнення родових форм множини. Тут існує протиставлення між чоловічо-особовими та нечоловічо-особовими формами. Чоловічо-особові прикметники в називному відмінку множини можуть мати закінчення *-i* (з попереднім пом'якшенням приголосного, як у «*mili ludzie*») або *-u* (після стверділих приголосних, як у «*obcy mężowie*»). Водночас нечоловічо-особові форми прикметників у називному відмінку множини завжди закінчуються на *-e*, наприклад: «*dobre kobiety*», «*piękne dęby*» [5, с. 574].

Керування (Związek rzędu) – це тип підрядного синтаксичного зв'язку, де залежне слово вживається при головному тільки в певному відмінку. Наприклад: *склянка молока* // *szklanka mleka*, *подивитись на неї* // *patrzeć na nią*, *далеко від дому* // *daleko od domu* [2, с. 179].

Керування в українській та польській мовах має спільні риси: воно є зв'язком, де головне слово вимагає відмінка від залежного, може бути безприйменниковим чи прийменниковим, сильним чи слабким. Відмінності, однак, є численними та виразними. По-перше, варіантні форми при керуючих головних членах часто розходяться, і в одній мові може існувати варіантність, а в іншій – ні («*просити кави, каву*» // «*prosić kawy, o kawę*»). Цікаво, що варіантність може супроводжуватися семантичними змінами. По-друге, прийменникове дієслівне керування, хоча й поширене в обох мовах, часто демонструє використання різних прийменників для еквівалентних конструкцій («запитати про кого, що» // «*zapytać o kogo, co*»), або ж українським прийменниковим формам можуть відповідати польські безприйменникові «доторкнутися до когось» // «*dotknąć kogoś, coś*») [4, с. 27].

Прилягання (Związek przynależności) – це особливий тип підрядного зв'язку, при якому залежне слово не змінює своєї форми (роду, числа, відмінка), а лише приєднується до головного слова за змістом. На відміну від узгодження, де форми слів узгоджуються, та керування, де головне слово визначає відмінок залежного, при приляганні залежний елемент залишається незмінним (*почуватися впевнено, приїхати вчора, złożyć na dwoje, biec podskakując*) [6, с. 46].

Прилягання в українській та польській мовах має спільну базову природу – змістове приєднання незмінюваного залежного слова. Переважна більшість конструкцій з приляганням прислівників та інфінітивів є формально та семантично схожими (*«працювати охайно» // «pracować starannie»*). Проте, існують помітні відмінності, що виникають через різні шляхи мовного розвитку (утворення прислівників з прийменникових конструкцій: *«писати зранку» // «pisać od rana»*), специфічні лексичні сполучення та синтаксичні моделі (*«звільнити» // «puścić wolno»*), а також через різне оформлення динамічної ознаки у прикметникових предикатах, що може призводити до зміни структури всього речення-еквівалента (*«Я дуже запізнилася» // «Jestem strasznie spóźniona»*) [5, с. 601].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, здійснене зіставне дослідження типів підрядного зв'язку у словосполученнях української та польської мов підтвердило наявність як типологічних подібностей, зумовлених спільним слов'янським походженням, так і значних специфічних відмінностей, що виникли в процесі їхнього автономного розвитку. Результати підтверджують, що, попри спільну граматичну основу, українська та польська мови еволюціонували по-різному, що призвело до формування унікальних рис у функціонуванні підрядного зв'язку. Перспективи подальшого дослідження включають детальний аналіз семантичних відтінків, що передаються різними типами підрядного зв'язку в обох мовах.

Список використаної літератури

1. Волох О. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа. Головне вид-во, 1989. 334 с.

2. Гнатюк Л., Бас-Кононенко О. Українська мова. Особливості практичного застосування. Київ, 2006. 259 с.
3. Дудик П., Прокопчук Л. Синтаксис української мови: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
4. Зелінська М. З., Фендак Д. Р. Синтаксичний зв'язок керування у польській та українській мовах (на прикладі вербальних словосполучень). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія. 2023. Вип. 20. С. 26–30.
5. Кононенко І. Українська та польська мови: контрастивне дослідження / Język ukraiński i polski: studium kontrastywne (укр./пол.). Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 809 с.
6. Слинько І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання: навч. посіб. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
7. Klemensiewicz Z. Skupienia czyli syntakyczne grupy wyrazowe, Kraków, 1948. S. 11–12.

Ірина Павлюк,

аспірантка кафедри української мови та славістики,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Андрій Продан,

аспірант кафедри української мови та славістики,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

КОНЦЕПТИ *ВІРА*, *НАДІЯ* ТА *ЛЮБОВ* У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЯНА ТВАРДОВСЬКОГО

У сучасній лінгвістиці особливу увагу звернено на вивчення мовної картини світу автора, яка відображає як внутрішній світ конкретної особистості, так і загальнолюдські та національні чинники певної культури. Очевидно, що картина світу – це своєрідний спосіб репрезентації реальності крізь призму ментальних уявлень, що зафіксовані в мовній свідомості того чи іншого народу, і є словесними символами концептуальної моделі. Центральним поняттям у цій парадигмі є *концепт*.